

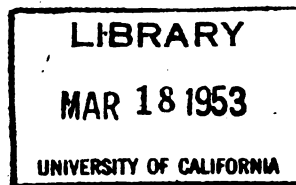
1955
НАШ ЈЕЗИК
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 1-2

БЕОГРАД 1952

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О уједначавању у књижевном језику	1
2. М. Павловић: Значење придева с наставком <i>-аст</i> и његових варијаната	9
8. М. Стевановић: О једноме облику имперфекта и поводом њега	25
4. В. М. Мићовић: Још о речима изведеним од именице <i>магнет</i>	33
5. Б. Милановић: О употреби бројног придева <i>обоји</i>	38
6. Иван Појовић: Инфинитивна основа неких глагола III врсте	45
7. Милош С. Московљевић: Поводом стогодишњице II издања Вукова Рјечника	58
8. Језичке поуке	69

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1952

Штампарија и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

О ЈЕДНОМЕ ОБЛИКУ ИМПЕРФЕКТА И ПОВОДОМ ЊЕГА

Код нас је често, овим или оним поводом, истицано да се имперфекат и у нашем језику све више губи, као што га је у већини словенских језика већ давно потпуно нестало. И на овоме месту је (в. Наш језик III, 1952, стр. 241) недавно речено да тај облик више не живи на знатном делу наше језичке територије. Осећање за употребу имперфекта данас има само становништво неких југозападних области нашега језика. То осећање је свакако најживље у говорима црногорским, и то у онима старијег типа; али се и у њима, нарочито у некима од њих, имперфекат такође све ређе употребљава. Овим поводом можемо указати на једну карактеристичну чињеницу да код данашњих писаца и из тих крајева врло ретко срећемо употребу овога облика. Тако, рецимо, познати наш данашњи приповедач Михаило Лалић, код кога иначе често срећемо покрајинских елемената у језику, и то, са задовољством констатујемо, нарочито оних што богате књижевни језик, иако родом из једног краја (из Васојевића) у коме је имперфекат у најживљој употреби, — врло ретко употребљава тај облик. Ово је, разуме се, један од јасних доказа да се сваки књижевни језик, па и наш, у току времена неминовно удаљава од народног. Тиме се управо може објаснити и супротна особина честе употребе имперфекта код неких наших писаца из друге половине XIX века, иако је такве, ни у ком случају, онда није могло бити у говору средина из којих су ти писци изишли и у којима су живели. На ово питање ћемо се ниже поново осврнути, а прво ћемо се задржати на облику имперфекта који је управо и био повод писању овога чланка.

Један млади црногорски књижевник имперфекат глагола *носиши* употребио је у облику *носаше*, тј. у облику са неизме-

њеним основним сугласником *с*, дакле — граматички неправилно. А на ту неправилност нам је скренуо пажњу један читалац нашег часописа уз констатацију да код свих глагола *с* односом основа *и* и *е* (у инфинитиву): *и* (у презенту) не-непчани основни сугласник у имперфекту се мења у најсроднији предњенепчани те: од *градиши* имперфекат гласи *грађаше*, од *муџиши* — *муђаше*, од *молиши* — *мољаше*, од *звониши* — *звоњаше*, од *дробиши* — *двобљаше*, од *ловиши* — *ловљаше*, од *ломиши* — *ломљаше*, од *шојиши* — *шољаше*, од *џазиши* — *џажаше*, па да је, наравно, и од *носиши* правилно једино — *ношаше*. Ово је, дакако, све потпуно тачно. И рекло би се да је сасвим довољно овоме младеме књижевнику препоручити да се придржава наведеног правила — које се, уосталом, може наћи и у нашим школским граматикама, — не само у другим случајевима у којима се и код њега сви наведени сугласници у имперфекту доследно мењају на показани начин него и у случају са сугласницима *с* и *з* (као што је написао — разуме се, тачно према своме изговору — дотични облик са неизмењеним *с* у облику *носаше*, он би, тако исто, верно означио свој изговор неизмењеног сугласника *з* у облику имперфекта *џазаше*, рецимо, од глагола *џазиши*). Рекло би се, затим, да о овоме даље ништа није потребно говорити. Али није тако.

Наш млади књижевник са „изузетком“ немењања једино сугласника *с* и *з* у основи имперфекта од глагола *и-и* основа није усамљен. Као он изговарају те облике сви његови земљаци, а као он и написали би их и многи други писци из његова завичаја, макар колико се сви они старали да се придржавају утврђених правилности у књижевном језику. То ће рећи да је овај „изузетак“ данас постао скоро правило за већину оних код којих је живо осећање за употребу имперфекта. А то значи да овде искрсава начелно питање, неподударности једнога облика у народној употреби и у граматичком канону књижевног језика, па му је потребно дати потпуније објашњење.

Због тога што се, како смо на почетку истакли, обим употребе имперфекта територијално сузио и, још више, зато што сасвим поуздано не знамо (наши дијалекти ни изблиза

сви нису детаљно проучени) у којим се све народним говорима овај облик још употребљава, — ми се не можемо потпуно сигурно одлучити за данашњу народну употребу а на штету досадашњег граматичког канона, на шта нас упућује Вуково начело према коме бисмо се дужни били придржавати народне употребе и за коју се ми лично опредељујемо увек кад ово двоје дође у несумњиву противречност. Али се особине народнога језика не могу сасвим једноставно примати у књижевни језик. Увек се мора знати распрострањеност дотичне особине у говорима народним, мора се водити рачуна који су то говори у којима је она распрострањена: говори који чине ужу или ширу основицу књижевног језика, или оно што су од њега нешто више удаљени. Затим ваља тачно одредити уже лингвистички карактер те особине: да ли се она развила из природе међугласовних односа (када се ради о фонетској особини), или се јавила аналогijом, или у додиру са којим страним језиком; да ли је облик добивен у резултату општих или посебних гласовних процеса, или под утицајем системе, и, најзад се, ако је у питању каква синтаксичка или фразеолошка особина, — мора знати да ли је она домаћег порекла или је на неки начин пренесена из којег страног језика. А од великог је значаја и колико је распрострањење таква особина добила у језику наших писаца.

И овде се, дакако, морамо запитати и које је природе особина означеног облика имперфекта, и колико је она распрострањена у говорима народним а колико у језику наших књижевника. Али је тешкоћа у томе што, с једне стране, данашња употреба имперфекта уопште није много распрострањена и што се, с друге стране, у говорима за које поуздано знамо да се имперфекат у њима употребљава тај облик и од глагола *и-и* основа изговора са неизмењеним основним сугласницима *с* и *з*. Писац код кога је нађен облик *носаше* је, рекли смо већ, баш из тих крајева. И ове две чињенице повезане једна с другом иду у прилог његова облика. Али је питање да ли оне и оправдавају употребу овога и сличних облика имперфекта с неизмењеним основним сугласницима и у књижевном језику. Никако се не сме губити

из вида да ће облик имперфекта, истина, више као књишку творевину, још и данас употребити и по који писац из неког краја где се овај облик никако не употребљава, и баш зато ће га дати у облику с променом основних сугласника *с* и *з* у *ш* и *ж*. Ти писци и иначе немају осећања за неко посебно значење имперфекта, па им у њему не смета ни понављање истоветног, односно врло сродног сугласника на блиском отстојању, које је тамо где се има осећање за значење имперфекта у њему условило дисимилацију. У говорима црногорским од глагола са *с* и *з* у основи ти сугласници, дакле, остају неизмењени у имперфекту; говори се једино: *носаше, висаше, износаше, подносаше, дисаше, квасаше, просаше, прсаше се, возаше, довозаше, пазаше, грозаше се* итд. А да је овде у првоне реду у питању дисимилација — јасно је по томе што се неизмењени чувају једино основни сугласници *с* и *з*, а сви остали сугласници подложни измени у имперфекту глагола истога типа промене мењају се и у овим говорима (и тамо се каже само: *грађаше, млађаше, мољаше, кањаше се, дробљаше, слављаше, ломљаше, Шољаше*). Али се ту не може искључивати ни аналогија. Дисимилација је могла бити извршена једино у облику 2 и 3 л. једнине, који се завршава на *-ше*, а у облицима осталих лица, у 1 л. једн. и у сва три лица множине, основни сугласници *с* и *з* добивени су дво-струком аналогијом: према облику 2 и 3 л. једнине, где је извршено разједначавање сугласника *ш* и *ж* у крајњем слогу основе, испред сугласника *ш* од наставка, с једне, и према стању у скоро свим осталим глаголским облицима — с друге стране. Ако би се претпоставила само дисимилација, онда би се у облицима осталих лица, сем 2 и 3 л. једн., сугласници *с* и *з* мењали у *ш* и *ж*. Стање у неким говорима чак упућује на то. [Ј. Вуковић, напр., за говор Пиве и Дробњака каже: „Глаголи с основом на *з* и *с*... имају обично у имперфекту наставак *-аџ* (м. *-аџ*), без умекшавања претходног сугласника: *дџлазџ, квџсаџ* (и *квџшџ*), *нџсаџ, дџносџ, џрџсаџ* (м. *нџшџ* и сл.) Али мислим ипак да се неће чути *гасџ* од *гасиџи*, негд увек *гџшџ* (Јужносл. филолог XVII, стр. 71)]. Штавише, доследно вршење дисимилације искључивало би употребу пискавих дентала у крајњем слогу основе испред

наставка *-смо* и *-сте*, у 1 и 2 л. множине. Међутим, мени, сем мало пре изнетог случаја, није познато да се у било коме говору нашем ту јавља разлика између 2 и 3 л. једн. и осталих лица имперфекта, већ обично тамо где имамо *нѡсаше* и *пѡдѡсаше* говори се и *нѡсѡх*, *пѡдѡх* — *нѡсѡсмо*, *пѡдѡсмо* — *нѡсѡсте*, *пѡдѡсте* и *нѡсѡ(х)у*, *пѡдѡ(х)у*. У прилог посредства не само дисимилација већ и аналогичке говори и чињеница што у глагола с основама на *ш* и *ж* ови сугласници остају неизмењени и испред наставка *-ше* у имперфекту; од глагола *шужиши* и *пушиши* 2 и 3 л. овога облика свуда где се он употребљава гласи: *шужаше* и *пушаше*. Постојаност ових гласова и у овоме положају чува њихова сталност у свим глаголским облицима.

Без обзира на то како је дошло до чувања неизмењених основних сугласника испред наставка за имперфекат, а до њега је, то смо показали, дошло лингвистичким путем и поред тога што је ово граматички гледано отступање од једног општег правила, — ипак облици имперфекта с том особином би могли бити примљени у књижевни језик ако се једино они употребљавају у народном језику и ако су преовладали код књижевника.

Колико је бар засад познато имперфекат се код претставника са живим осећањем за његово значење данас употребљава једино у облику с неизмењеним пискавим зубним сугласницима у основи. А и код старијих писаца за које можемо бити сигурни да су имали такво осећање овога облика имамо то исто. Тако код Његоша налазимо само: *возаху* (те возаху по мору бродове, ГВ, стих 1468), *улазаху* (улазаху у поља небеска, Луча III, 64), *пролазаху* (погубљене војске *пролазаху* Луча IV, 10), *носаше* (кратку пушку на руке *носаше*, Шћепан Мали I, 178). Једнако и Стј. М. Љубиша зна за облике: *слазаше* (чему се изглиби по образу онај дан кад слазасте Цел. дела, I, 85), *премрсаше* (Среду и петак не премрсаше ни боник, I, 334), *носах* (а кошуљу носох краташну II, 12), *пролазасмо* (прва кућа кроз коју пролазасмо бјеше пуна... II, 18), *пролазаше* (Не пролазаше ноћи што кога не убије, II, 104), *полазасмо* (Ту га хранисмо и измјеницом полазасмо, II, 122), *слазах* (Слазах једном низ Крстац, с Његуша у Котор,

II, 233). А ни код Његоша ни код Љубише нема, наравно ни једног јединог примера у коме би место основног *с* и *з* у имперфекту глагола односне врсте били сугласници *ш* или *ж*. И у народним песмама су много чешћи облици имперфекта као у стиховима: Вјетар ружу низ поље *носаше*, /на Јовов је чадор *наносаше* (Н.пј. I, бр. 187, стих 1—2); — Болан Јово болест боловаше, /тамбура му виш' главе *висаше*; — Ал што киту носи по сунашцу, /то му љепша кита *долазаше* (Н.пј. I, 334, 14—15); — Како који тамо *одлазаше*,/ он Стамболу већ не *долазаше* (Н.пј. II, 392). Али у народним песмама срећемо и примера имперфекта од глагола истога типа са измењеним сугласницима *с* и *з*:

Честе књиге гору *прелажаху* (Н.пј. I, 741, стих 1).

Тко највише чете довођаше,/ из приморја робље одвођаше/ и јуначке главе *одношаше* Н.пј. III, 376.

А то је, иако нисмо нашли велики број оваквих примера, од значаја за ово питање, јер сведочи да се у народу раније (а није искључено да га таквог негде и сада има) употребљавао имперфекат од глагола *и-и* основа са извршеним и сачуваним процесом јотовања сугласника *с* и *з*. Имајући на уму ову чињеницу и водећи рачуна о томе што је такав имперфекат и код познатих наших писаца из друге половине и с краја XIX века, као што су: М. Шапчанин, Л. Лазаревић, С. Матавуљ, С. Сремац и још неки што често употребљавају овај облик у значењима које он и данас има у народу тамо где се употребљава. И то од глагола о којима је реч редовно с промењеним сугласницима у основи.

Према примерима:

У углу се дизаше зелена пећ до гредице на којој *вишаху* румене јабуке и грожђе (М. Шапчанин Цел. дела III, 108); — У јесење доба *вишаху* под стрехом (исто, стр. 112); ... бистрога поточића што *силажаше* с *вигова* (исто, 115); — У зубма им *вишаху* црвене црепане лулице (исто, 117); — Са истока *долажаше* мрак (исто, 121); ... и народа који се све већма *разилажаше* (исто, 121); — Све *одлажаше* у бесцење (исто, 124); — Он *пролажаше* (исто 137); О бедрима *вишаше* му сабља (исто, 156); — И сељанке *улажашу* јатомице са свију страна

(исто, 162); — Све им *долажаше* мутно (исто, 172); — И тужни *долажаху* да га целивају (исто, 177); — Једно од њих *ношаше* и свећу (Л. Лазаревић, Цел. дела, стр. 160); — *Улажаше* у станичну гостионицу (исто, 250); ... с лађе која *долажаше* (исто, 262); — Он извади своју дуванкесу, што му *вишаше* о лијевом боку (С. Матавуљ, Цел. дела II, 43) —

— у прегледаном тексту нисам нашао ни једног јединог примера у коме би се чувао неизмењен сугласник *с* или *з* у основи имперфекта глагола *и-и* основа. Поставља се, истина, питање да ли су ови писци употребљавали имперфекат и у свакодневном говору или само књишки у својим приповеткама. А с разлогом се можемо питати да ли је и у језику средине из које је изишао Вук Караџић у његово време имперфекат био у живој употреби. Ја мислим можемо претпоставити да је осећање за употребу овога облика још онда у тим крајевима било сасвим избледело и да га је Вук у своме сопственом језику нешто оживео, прво поводећи се за оригиналом при превођењу Новог завјета, а затим и подражавајући стил народних умотворина, песама и приповедака, које је он добрим делом скупљао од људи из крајева где је осећање за употребу имперфекта било јаче или слабије развијено.

По моме схватању једино се тако може објаснити честа употреба имперфекта код наших писаца XIX века, у западној Србији, Шумадији и Војводини, где је тога облика, претпостављам, и онда већ било нестало у народном језику. За ово говори чињеница што писци из прве половине XIX века који су мање-више били самоуци, Прота Матија Ненадовић, рецимо, и сам Вук Караџић у својим оригиналним списима готово никако немају имперфекта. У *Мемоарима* прота Матије налазимо мање од десетак примера и то неколика од глагола *биши* (имперфекат од овог глагола се и данас употребљава свугде у народу); у Вукову *Правишељствујушчем совјешу* и *Ковчежићу* такође нема примера имперфекта, а врло је редак и у осталим његовим списима (в. Д. Богдановић, *Пораба времена за прошлост у историчким радњама Вука Стеф. Караџића*, Наставни вјесник, књ. VII, стр. 333). Али како су Вукови следбеници, и књижевници и граматичари, за Вуков сма-

тради не само језик његових оригиналних списа већ и језик Вукова превода и свих народних умотворина које је Вук скупио, — они су се у употреби имперфекта поводили за Вуком преводиоцем Новог зајета и за народним певачем и приповедачем. Отуда је тај облик код неких писаца, код М. Шапчанина, рецимо, из Мачве, у којој је имперфекат и у његово време, свакако, у народу морао бити врло редак, ако се уопште тамо и употребљавао, — скоро чешћи него код Његоша, чак, или код Стј. М. Љубише.

Ипак се не сме губити из вида да је основа нашега књижевнога језика баш у Вуковим делима најшире схваћеним и у делима Вукових следбеника, да баш та дела служе за узор правилности и чистоте нашег књижевног језика; на материјалу из њих је израђен и граматички канон овога језика. Зато се, иако тај канон није никакво еванђеље, не треба о њега олако грешити нити, у овоме посебном случају, у случају облика имперфекта од глагола *и-и* основа с непромењеним сугласницима *с* и *з* у основи, можемо још прихватити оно што је данас несумњиво у народу можда једино у употреби. Да би *носаше*, *пазаше* и сл. имперфекти могли бити примљени у књижевни језик, потребно је утврдити да се у народу употребљавају искључиво такви облици и да само њих употребљава већина наших писаца*. Први од ових услова је врло вероватно задовољен, али не и други. Још се нађе понеки писац који ће употребити имперфекат и не знајући за његов народни облик, даће га у досад једино правилном облику, са измењеним основним сугласницима — у облику: *ношаше* и *пажаше*, па се, наравно, и с обзиром на такав облик код већине старијих писаца зато још увек ови облици могу сматрати једино књижевним, иако ће даљи развитак највероватније ићи у корист засад дијалекатских облика *носаше* и *пазаше*, — наравно уколико брзо не дође до потпуног нестајања имперфекта из књижевног језика.

М. Стевановић

*Занимљиво је указати на чињеницу да и код П. М. Ненадовића од оних његових неколико примера имперфекта један једини од глагола *и* и основа на сугласник *з* чува неизмењен тај глас (в. Цел. дела, стр. 129).